

М.Т. ТЕЛОВАТА,
доктор педагогічних наук, професор
Національна академія статистики,
обліку та аудиту

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Проблема якості підготовки в системі вищої професійної освіти є центральною для розвитку та вдосконалення будь-якого суспільства, особливо в період його реформаторських стратегій. Доцільність реформ сумнівна, якщо в кінцевому підсумку не підвищується якість освіти, і абсолютно марна, в результаті якої якість освіти знижується.

У 1995 році ЮНЕСКО, на виконання рішень своєї Генеральної конференції, був розроблений програмний документ "Реформа і розвиток вищої освіти", який, відбиваючи насущні проблеми якості освіти, підкреслював важливість подолання розриву між середньою і вищою освітою, необхідність більш активної роботи з розвитку мотивації та професійної орієнтації абітурієнтів.

Неадекватність системи підготовки кадрів не тільки глобального, а й українського ринку праці, сприяла поглибленню дисбалансу професійної структури попиту та пропозиції, зростанню безробіття молодих фахівців. Технократичний характер підготовки у вищій професійній школі привів до думки, ніби цінності особистості є похідними від її знань, які повинні перетворюватися на переконання. Крім того, технократична спадщина виражається в збереженні предметоцентризму як антипода міждисциплінарності, розриву технічної та гуманітарної освіти.

Перехід до інформаційного суспільства, інших конфігурацій просторів і форматів часу, визнання не лінійності світових процесів передбачає зміну парадигми вищої професійної освіти, де університети виступають самостійними суб'єктами на ринку освітніх послуг, посилюється ринкова орієнтованість, що, в свою чергу, призводить до посилення самоконтролю і самодисципліни, продукуючи соціальну безпеку людини і суспільства.

Щоб наблизити навчальні процедури до завдань і змін суспільства, необхідна модернізація професійної освіти з метою входження до ринкових умов, конкурентоздатності та соціально-професійної компетентності

© М.Т. Теловата, 2012

випускників, що складає основу соціальної відповідальності освіти, відповідальності за виховання підростаючого покоління [1].

У стандарті ISO 26000 "Руководство по вопросам социальной ответственности", який присвячений "Просвещению и образованию", вказується на те, що ініціативи в цій сфері підвищують ступінь інформованості громадян, їх здатність відігравати активну роль і приймати усвідомлені рішення, користуючись вже наявними здібностями (знаннями, вміннями, навичками) на практиці. Ця теза співзвучна з основною ідеєю Міжнародного стандарту SA 8000 "Соціальна відповідальність", що характеризує стратегію соціальної відповідальності в освіті – свободи вибору, інноваційної зміни середовища та регіональної інфраструктури, участь в становленні громадянського суспільства, відкриття взаємодії культури і окремої особистості.

Соціально-орієнтована освіта може бути інтерпретована на різних рівнях: як професійна освіта; як складова будь-якої професії; в форматі обов'язкової компоненти підготовки управлінських кадрів. При цьому, освітні параметри стають самостійними чинниками розвитку культури, активізують традиційні інститути соціалізації і професійної орієнтації, а також психологічної підтримки.

Звідси правомірно в соціально-орієнтованій вищій професійній освіті передбачаються нові підходи в економічних, менеджерських дисциплінах і спеціальностях; відбувається перегляд навчальних програм у напрямку ідеології партнерства, співпраці студента і викладача в освітньому процесі, методів навчання на користь гендерного, соціального та антропологічного підходів.

Траєкторія багаторівневої соціально-орієнтованої освіти дає можливість вибору декількох спеціальностей і спеціалізацій, перекваліфікації, мобільного переходу до нових компетенцій на основі універсальної соціально-гуманітарної та соціально-економічної освіти в мінливих соціальних реаліях.

Виступаючи умовою конструювання ідентичності, соціально-професійна освіта актуалізує соціальний контекст формування освіченого середнього класу як агента стабільності та солідарності суспільства. З цих позицій представляється сумнівною ідеологія навчання як наповнення обсягом знань, інформацією, відомостями замість розвитку соціального новатора, менеджера, організатора, тобто все більше актуальною постає проблема професійно-компетентного фахівця будь-яких галузей ринкової економіки.

У 90-ті роки ХХ століття для університетів як Європи так і України виникла ситуація занепокоєння, обумовлена необхідністю адекватно відповідати на виклики динамічно мінливого суспільства, шукати інноваційні стратегічні рішення. Гостро постало питання про підвищення

вимог до якості освітніх послуг, результатам наукових досліджень. Сьогодні, як результат реакції на ці вимоги, культурні коди соціально-професійної вищої освіти переключені на інтеграцію академічної та корпоративної освіти, формати дослідницького університету інноваційного типу, університету науки і технологій.

Активно співпрацюючи зі структурами Болонського процесу, Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), членами якої є 42 асоціації, займається оцінкою якості освіти в різних сферах та країнах Європи, виділяючи два основних напрямки в реалізації належної якості в системі вищої професійної освіти:

I - наділення державних органів управління освітою функціями гаранта якості (іноді пропонують введення наднаціональних органів забезпечення якості освіти та відповідного контролю);

II - передача основних функцій із забезпечення якості освіти спеціальним громадським організаціям (агентствам, радам, асоціаціям), що створюються професійними корпораціями, тобто спільнотами відповідних фахівців.

Реалізація того чи іншого напрямку передбачає розробку відкритої, динамічної (синергетичної) системи управління якістю, яка дозволить процес підготовки майбутніх фахівців, при всьому його творчому характері, особистісно-орієнтованому підході, інтерактивності і діалогічності навчання, в ідеалі представити його у вигляді "освітнього алгоритму" з постійним моніторингом проміжних результатів заданої множини знань, умінь і навичок. Однак, при цьому, слід звернути увагу на такий аспект: хоча, саме вищий навчальний заклад (ВНЗ) несе всю повноту відповідальності за якість підготовки майбутніх випускників, далеко не оптимальною є ситуація, коли одноосібно викладач оцінює результати своєї власної роботи, тобто компетенції навченого ним же випускника. У зв'язку з цим все більш поширеною стає практика, що включає поєднання самооцінки ВНЗ з оцінкою його діяльності з боку зовнішніх організацій, що представляють органи державного контролю або професійні агентства.

У світлі проблеми якості освітніх послуг, що надаються ВНЗ, виникає новий погляд на поняття автономного принципу діяльності ВНЗ, якому надзвичайно велике значення надає Болонський процес у "Великій хартії університетів". Згідно даного документа, університет являє собою інститут, який критично осмислює й поширює культуру шляхом досліджень і викладання і, щоб відповідати вимогам сучасного світу у своїй дослідницькій та викладацькій діяльності, університет повинен мати моральну і наукову незалежність від політичної та економічної влади.

Однак реально автономія ВНЗ вельми обмежена. Перш за все, це відноситься до необхідності слідувати в реалізації відповідних навчальних програм державним стандартам (ГОСТам) вищої професійної освіти, затвердженим Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Тільки це, з урахуванням державної акредитації дозволяє ВУЗам видавати випускникам диплом Державного зразка (при цьому ВНЗ має право на внесення змін в навчальні плани лише в обсязі 10% по циклах дисциплін). Досить жорстка регламентація навчального процесу, обумовлена необхідністю дотримуватися Держстандартів, безумовно, ускладнює співпрацю вітчизняних вузів з закордонними, особливо при реалізації спільних освітніх програм [2]. Крім того, останнім часом особлива увага приділяється тезі Болонського процесу про соціальну відповідальність вищої професійної освіти, якій належить найважливіша роль в процесах, що визначають основні параметри суспільства і виконують функцію регуляторів формування, зміни та підтримки соціальних структур, а саме:

- освітні установи відповідальні за трансляцію і продукування знань - за передачу і формування нових знань, умінь, навичок від покоління до покоління, без чого суспільство не може підтримувати своє існування і розвиватися;

- у ВНЗ створюється і розвивається наука, яка багато в чому визначає основні тенденції розвитку суспільства;

- ВУЗ постачає суспільству професіоналів певного рівня, без участі яких не може функціонувати національна економіка, культура, забезпечуватися порядок і безпека;

- у ВУЗах готується інтелектуальна еліта суспільства в галузі політики, економіки, науки, культури: від того, як і кого готують як еліту, безпосередньо залежить доля суспільства;

- ВНЗ у значній мірі сприяють розмиванню соціальних бар'єрів у суспільстві, бо, саме здобуття вищої освіти, зазвичай, виступає передумовою підвищення соціального статусу, переміщення по вертикалі з одного соціального прошарку в інший [3].

Тому, в якості пріоритетів державної політики в галузі вищої професійної освіти можна виділити такі дві ключові сторони – роль освіти як соціального інституту і як інструменту соціально-економічного розвитку.

Дійсно, в умовах нової економіки, заснованої на знаннях і високих технологіях, в якій інтелект відіграє все більш визначену роль, бути ефективним, домогтися успіху здатна тільки людина вільна, зацікавлена у своєму постійному розвитку. Саме створення умов, що забезпечують розвиток кожного, є важливим аспектом соціальної відповідальності

держави, а реалізуватися вони повинні, насамперед, через систему освіти.

В умовах криз, до яких схильна вся ринкова економіка світу, безліч людей виявляється або може виявитися під загрозою звільнення. У цій ситуації система перепідготовки, курси підвищення кваліфікації з відповідними програмами випереджального, індивідуально-контекстного навчання дозволяє, з одного боку, локально вирішувати проблему можливих масових звільнень, надаючи, тим, що навчаються, в певному сенсі, соціальну компенсацію, а з іншого боку, інститут післядипломного навчання можна розглядати як рушійну силу, поставивши перед собою завдання отримання працівниками нових сучасних компетенцій для забезпечення їх більш високої затребуваності – як основи для розвитку кадрового потенціалу при оновленні економіки.

У тому, яким стане світ після кризи, – серйозна частка соціальної відповідальності освіти, що складає місію сучасної вищої професійної освіти – не просто обстежувати реалії, не підлаштовуватися під існуючі ринки, а визначати, прогнозувати й конструювати нову економіку, формуючи, тим самим, майбутнє країни та суспільства.

Рішення поставлених завдань можна здійснити лише розширивши горизонт планування, аналізу не тільки найближчих, а й віддалених перспектив засобами середньо-технічної та вищої професійної освіти, оновлення і розвитку людського інтелектуального капіталу.

Шість десятиліть тому У. Черчіль сказав: "Генерали завжди готуються до минулої війни". Ця фраза не втратила актуальності і сьогодні в системі засобів вищої освіти, а тому треба навчитися відходити від практики підготовки до криз вчорашнього дня і навчитися дивитися в майбутнє, мислити, прогнозувати й конструювати гнучкі модульно-освітні, інформаційно-комунікативні технології в сучасних університетах. Для цього, на наш погляд, необхідно:

- збільшити фінансування вузівської освіти для посилення дослідницьких освітніх програм;
- реалізувати процес навчання через оргдіяльнісної ігри (метод проєктів, кейс-метод, ситуаційні та рольові ігри з урахуванням контекстності майбутньої професійної діяльності); так зване «продуктивне навчання», що дозволить здійснити реалізацію переходу від освітньої парадигми "освіта на все життя" до "освіти через все життя", що сприятиме розмиву рівнів освіти, меж між підготовкою та перепідготовкою, між базовою і безперервною освітою, створювати систему "прикладного бакалаврату".

Саме у використанні інструментарію "інформаційно-комунікативних технологій" ми бачимо перспективу в створенні нового типу пізнавальних ресурсів, які ефективно залучають інтерес до

різноманітних сфер життя, мотивують на постійне навчання і дозволяють самостійно збагачуватися і розвиватися протягом всього життя. У цьому освітньо-життєвому та соціально-обумовленому середовищі, насиченому освітнім ресурсом нового покоління, принципово змінюється і роль викладача. Нові затребувані педагогічні компетенції повинні бути адекватними сучасним освітнім інструментаріям і технологіям.

1. В число пріоритетних векторів підготовки викладачів для вищої професійної школи мають входити створення та оновлення стандартів педагогічної діяльності і, відповідно, педагогічної освіти.

2. Нова концепція інноваційного університету стає стрижнем інноваційного дискурсу (визнання мультидискурса, діалогу, толерантності), нелінійне мислення виявляється звичним, вирішуючи завдання управління стохастичними процесами, відкриваючи шлях необхідності соціальної держави та громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ярская В.Н. Социальное образование в постсовременном обществе // Новые инициативы в образовании и практике социальной работы: диалог российский и европейских университетов. Материалы международной конференции. Екатеринбург: УрГУ, 2004, с. 52–65.

2. Гиддени Э. Социология // гл.16. Образование // М.: Едитория УРСС, 2005, с. 426–460.

3. Ярская В.Н. Корпоративный дискус менеджмента в системе образования // Профессионализация социального менеджмента. Саратов: Гаука, 2008. С. 13–24.